

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ TARYBA

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1973
metai

VILNIUS 1974

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD OF
THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1973

VILNIUS

1974

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER — WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1973

VILNIUS

1974

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1973

ВИЛЬНИУС

1974

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

DOBROVOLSKAS JONAS, JURGINIS JUOZAS, KUN-
CYTĖ NIJOLĖ, MERKYS VYTAUTAS, MILIŪS VACYS,
STRAZDŪNAITĖ RITA (sekretorė), SADZIUS HEN-
RIKAS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas),
TAUTAVIČIUS ADOLFAS, TYLA ANTANAS, VAITKE-
VIČIUS BRONIUS (vyr. redaktorius), ŽEPKAITĖ
REGINA

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-294}{M851(10)-74}$ Z-74

© LTSR MA Istorijos institutas, 1974

ARCHYVŲ SAUGYKLOSE

GORSKIŲ (HERBO NALENČ) GIMINĖS DOKUMENTINĖ MEDŽIAGA LIETUVOS TSR CENTRINIAME VALSTYBINIAME ISTORIJS ARCHYVE¹

Pokario metais Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorijos archyvas papildė naujo tipo dokumentine medžiaga — stambių ir vidutinių žemvaldžių dvarų archyvais, kurie iš Kauno ir atskirų dvarų buvo suvežti į Vilnių. Jų pervežimo ir skubaus bei nekvalifikuoto 1952—1953 m. aprašymo metu visa dvarų archyvų medžiaga buvo sumaišyta tarpusavyje bei su valstybinių įstaigų fondais. Ją klasifikuojant, buvo sudaryti atskirų giminių dokumentinės medžiagos fondai, o jų tarpe — nedidelis, tačiau reikšmingas Žemaitijos istorijai pažinti Gorskųjų (herbo Nalenč) giminės fondas. Straipsnio tikslas kaip tik ir yra pateikti šio fondo dokumentinės medžiagos informacinę apžvalgą.

Fondo sudarytojų Gorskųjų (herbo Nalenč) giminės pradininkai XV a. gyveno Varšuvos pavieto kaime Gury (Góry), iš kur visa giminė gavo Gurskių vardą. Toji jų atšaka, kuri pateko į Lietuvą, vadinosi ir rašėsi Gorskiais, o XX a. dokumentuose — dažniausiai Nalenč Gorskiais.

Į Lietuvą pirmas iš jų XVI a. atsikėlė Stanislovas, Melchioro sūnus, valdęs Žemaitijoje Monkiškių, Čebatariškių ir kitus dvarus. Jo palikūnys įsigijo Padubysį, Biržinėnus, Beržėnus, Ketūnus, vėliau jiems atiteko Salantai, buvo nusipirkti Šaukėnai. Šitaip jie ekonomiškai įsitvirtino Žemaitijoje, kur ėjo tijųų, seniūnų, stalininkų, karužų ir kitas pareigas, dalyvavo visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Vienas jų — Mykolas — tapo net kaštelionu (1766 m.).

Žymesnieji iš lietuviškos atšakos Gorskųjų buvo:

A n t a n a s A n d r i u s (mirė 1736 m.) — Žemaitijos karuža (1712), vėliau — Žemaitijos generalinis karuža, Telšių seniūnas (1717), pasiuntinys į 1714 ir 1736 m. seimus; M y k o l a s (mirė 1776 m.) — Žemaitijos regimentorius (1731), Žemaitijos pilies teismo teisėjas (1743), Vieکشnių

¹ F. 1281, ap. 1, 394 s. v. 1544—1941 m. Nurodytas fondo vienetų skaičius nėra galutinis: jis gali nežymiai keistis, jei fondas papildys.

seniūnas (1746), Žemaitijos karuža, Lietuvos izdo tribunolo maršalka (1753), Užvenčio seniūnas (1762), Žemaitijos kaštelionas (1766); Stanislovas Augustas (XVIII a. antroji pusė) — Rietavo tijūnas ir Užvenčio seniūnas (1778), Lietuvos kariuomenės husarų brigados pulkininkas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės izdo raštininkas, pasiuntinys į Ketverių metų seimą, kuriame pasižymėjo savo veikla: pasisakė karo nuostatų projekto, izdo ir karo prievolės klausimais, buvo kariuomenės panaudojimo svetimuose karuose už valstybės ribų priešininkas.

Mykolo, Žemaitijos kašteliono, sūnūs — Fortunatas, Liudvikas, Adomas, Leonas — buvo Šaukėnų, Paširvinčio, Salantų, Scipioniškio ir kitų dvarų savininkai. Jie ir jų palikuonys ėjo tijūnų, seniūnų ir paseniūnių, o XIX a. — Žemaitijos pavietų maršalkų ir kitas tarnybines pareigas. Minėto Leono anūkas, Leopoldo sūnus, Konstantinas Gorskis (1823—1864), Salantų dvaro savininkas, tapo garsiu Varšuvos Vyriausiosios mokyklos zoologijos profesoriumi².

Paskutiniai fondo sudarytojai — Tamošius (1869—1940) ir jo sūnus Antanas Aleksandras (gim. 1902) — valdė Šaukėnų, Biržinėnų ir kitus dvarus. Jų, ypač Antano, rankose susikaupė Gorskių (iš dalies ir Huttenčapskių) giminės archyvinė medžiaga bei muziejiniai rinkiniai.

Gorskių fondą sudaro archyvų medžiaga iš kelių dvarų — Salantų, Šaukėnų, Biržinėnų, Beržėnų ir kai kurių kitų.

Susisteminti fondą pagal šių archyvų medžiagą nebuvo galimybės, nes jo apimtis maža, o minėtieji archyvai labai nepilni (išskyrus Salantų)³. Tačiau, formuojant saugojimo vienetus, stengtasi atkurti istoriškai susiklosčiusią raštvedybos tvarką ir dokumentų tarpusavio ryšį, atsižvelgiant į kitų šeimų — ypač Voinų ir Nagurskių — dokumentinę medžiagą.

Fondui būdinga tai, kad jame esanti medžiaga apima beveik vien Žemaitijos teritoriją. Išimtį sudaro keli dvarai Kauno, Trakų, Lydos ir kituose pavietuose.

Fondas aprašytas 1965 m., dvigubai papildytas 1968—1970 m. Dokumentų kalba — senoji baltarusių, lenkų, rusų, lietuvių (XX a.), lotynų, vokiečių.

Fondas turi vieną aprašą. Jame medžiaga susisteminta šitaip:

² Plačiau apie Gorskius žr.: A. Boniecki, Herbarz polski, t. VI, Warszawa, 1903; Uruski i inni, Rodzina, Herbarz szlachty polskiej, t. IV, Warszawa, 1907; T. Zychliński, Złota księga szlachty polskiej, t. V, XXV—XXVIII, Poznań, 1883—1904; Polski słownik biograficzny, t. VIII, Wrocław—Kraków—Warszawa, 1959, p. 317—319.

³ Dalis tų dvarų medžiagos saugoma LTSR MA Centrinės bibliotekos rankraštyne: žr. Rankraščių rinkiniai. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI—XX a. rankraščių fondų trumpa apžvalga, V., 1963, p. 94—96.

I. GORSKIŲ GIMINĖS ISTORIJOS MEDŽIAGA (5 s. v., 1858, 1924—1935 m.)

Šią grupę sudaro Antano Gorskio tarpukario laikotarpiu surinkti dokumentai, jo pastabos ir išrašai apie Gorskių ir susigiminiavusių su jais šeimų istoriją, apie jų muziejinius rinkinius ir valdomus dvarus. Yra Gorskių giminės genealoginės lentelės kopija (1858 m.), pareiškimas (kopija), kuriame, protestuodamas prieš Šaukėnų dvaro pavadinimo pakeitimą Naujaisiais Šaukėnais, Antanas Gorskis išdėsto dvaro istoriją nuo 1610 iki 1935 m.⁴

II. GORSKIŲ IR VOINIŲ ASMENINIO, VISUOMENINIO IR POLITINIO POBŪDŽIO MEDŽIAGA (42 s. v., 1708—1940 m.)

1. Gorskių medžiaga

Siame skyriuje yra šių fondo sudarytojų medžiaga: a) Antano, Žemaitijos karužo (6 s. v., 1708—1734 m.); b) Mykolo, Žemaitijos kašteliono (5 s. v., 1753—1772 m.); c) Tamošiaus (2 s. v., 1925, 1940 m.); d) Antano (5 s. v., 1906—1940 m.); e) kitų Gorskių (Konstancijos, Liudviko, Leono, Leopoldo, Alberto, Tito Napoleono, Adomo, Ipolito, Zigmano, Marijos) (18 s. v., 1725—XX a. pradžia); f) Gorskių ir kitų asmenų medžiaga (6 s. v., 1735—1857 m.).

Pažymėtini šie dokumentai: Augusto II privilegija, suteikianti Žemaitijos pakamario pareigas Antanui Gorskiui (s. v. 295, be datos, parašų ir antspaudo); Marcijono Oginskio, Lietuvos kariuomenės regimentoriaus, raštas, pavedantis Antanui Gorskiui, Žemaitijos karužai, vadovauti Žemaitijoje esančiai kariuomenei, laikytis karinių reikalavimų ir etmono įsakymų, palaikant ryšį su regimentoriumi (s. v. 278, 1723.V.20); Lietuvos didžiojo etmono M. Višniaveckio ordinansas Žemaitijos karužai ir Žemaitijos divizijos karo vadui Antanui Gorskiui, suteikiantis teisę teisti nusikaltėlius karo teisme. Be to, A. Gorskiui perduodamas dar vienas dalinys — husarų vėliava ir įsakoma užtikrinti vidaus bei užsienio saugumą, nuolatos palaikant ryšį su etmonu (s. v. 297, 1733.II.7); Upytės seimelio nutarimas apie Antano Gorskio, Žemaitijos generalinio karužo, ir Samuelio Vizgirdo, Zaborovskio seniūno, išrinkimą pasiuntiniais į Vyriausiąjį Lietuvos tribunolą 1734 m. (s. v. 298, 1734 m.) ir kt.; Lie-

⁴ Šioje ir kitose dokumentų grupėse Antano Gorskio surinktas ir pateiktas įvairias istorines žinias reikia vertinti kritiškai, nes jose pasitaiko klaidų.

tuvos Iždo tribunolo maršalkos Mykolo Gorskio raštas, kuriuo jis dovanoja Tribunolo dekretiniams regentams trijų dienų teismo pajamas už tiek pat dienų jų triūsą Tribunolo Minsko kadencijoje (s. v. 280, 1754.II.15); Kazimiero Baranovičiaus, Lietuvos lauko sargybinio, ordinansas Žemaitijos karužai M. Gorskiui, pavedantis prižiūrėti pražygiuojančią rusų kariuomenę (s. v. 305, 1749.IV.9); pasiuntinybės į Varšuvos seimą raštas, išduotas Žemaitijos atstovui Mykolui Gorskiui, Vieکشnių seniūnui (s. v. 336, 1764.II.6); Mykolo Gorskio, Žemaitijos divizijos vado, karo įsakas husarų vėliavos vietininkui Mykolui Kosciuškai (s. v. 13, 1772.III.4) ir kt.; raštas, suteikiantis Liudvikui Gorskiui pulkininko laipsnį (s. v. 228, 1778.III.17), raštas Raseinių pasieniūnio pareigoms užimti (s. v. 230, 1783.XI.27); Leono Gorskio, Lietuvos taurininko, priesaika, pažymėjimai apie pasižadėjimą nedalyvauti „revolucijoje“, užsienio pasai (s. v. 105, 1792—1796 m.), pažymėjimas apie kario iš jo Lebedos dvaro Lydos paviete pristatymą visuotinei mobilizacijai ir kt. (s. v. 109, 1794.VII.2); Alberto Gorskio mokslo ir tarnybos pažymėjimai, medžiaga apie jo auklėjimą, kurioje yra žinių apie Vilniaus pasaulietinį gyvenimą (s. v. 239 ir kt., 1815—1819 m.); Antano Aleksandro Gorskio pažymėjimas apie bajorystės pripažinimą su teise būti įtrauktam į genealoginę knygą (1906 m.), medžiaga jo šeimos ūkio ir turto klausimais, kurioje atsispindi jo paties ūkinė veikla, domėjimasis istorija ir kt. (1919—1939 m.); jo laiškas tetai (nepilnas, kopija, 11 p.), kuriame, remiantis dokumentais ir pasakojimais, samprotaujama apie giminės istoriją, be to, pateikiama žinių apie Čapskių ir Gorskių muziejinius ir knygų rinkinius, buvusio Salantų archyvo pastatą, Konstantino Gorskio rūmus Salantuose, jų originalų architektūrinį interjerą, Salantuose buvusį pastovų styginį orkestrą ir t. t. (s. v. 157, XX a. 3—4 dešimtmečiai).

2. Voinų medžiaga (3 s. v., 1724—1746 m.).

Šiame skyriuje pažymėtini raštai apie Vilniaus kanauninko Antano Voinos paskyrimą Vilniaus katedros bažnyčios altarista ir kt. (s. v. 70, 1724—1737 m.) ir Mykolo Voinos paskyrimą petigorcy karuža (s. v. 192, 1746.IX.2).

3. Gorskių ir Voinų testamentai (3 s. v., 1630—1806 m.)

Dauguma fondo testamentų yra viename vienete (s. v. 39), suformuotame dvaro archyve, o to neaptinkame kituose tokio paties tipo archyvuose. Kiti šios rūšies dokumentai yra atskirų dvarų vienetų medžiagoje, su kuria organiškai susiję (s. v. 392 ir kt.).

4. Politinio, visuomeninio ir kt. pobūdžio medžiaga (rankr. ir spausd.).

- a) kalbos seimuose, aplinkraščiai, panegirikos (6 s. v., 1733—1794 m.)
- b) laikraščiai (1 s. v., 1755—1800 m.)

Pažymėtini: Rusų imperatorės Anos aplinkraštis Žečpospolitos bajorams apie jų teisių ir privilegijų garantavimą, laisvą prekybą su Rygos miestu rusų kariuomenės buvimo Žečpospolitos teritorijoje metu (s. v. 271, 1733.XII.1), Lietuvos didžiojo kanclerio Mykolo Kaributo Višniaveckio nuomonė mokesčių rinkimo klausimu, pareikšta Žemaitijos pasiuntiniams į seimą F. Karpiui ir F. Piotrovičiui (s. v. 370, 1735.VIII.4); panegirikos Jekaterinos II (1787 m.), Stanislovo Augusto (1781 m.) ir kt. asmenų garbei (s. v. 37, 1772—1787); aplinkraštis, skelbiantis 1790 m. seimo teises ir kt. dokumentai (s. v. 36, 1794 m.); retas dokumentas (spausd.) — Žemaitijos kunigaikštystės bajorų sukilimo aktas (s. v. 36, 1794 m.); dokumentai apie atskirų asmenų dalyvavimą 1794 m. sukilime (s. v. 109, 1794 m.) ir kt.

III. LAISKAI (71 s. v., 1716—1868 m.)

Šią grupę sudaro laišakai, rašyti:

1. Gorskiams: Antanui, Žemaitijos generaliniam karužai, ir jo žmonai (3 s. v., 1716—1739 m.), Mykolui, Žemaitijos kaštelionui (23 s. v., 1740—1775 m.), Liudvikui (1 s. v., 1771—1808 m.), Leopoldui (8 s. v., 1807—1824 m.), Mykolui, Šiaulių teismo raštininkui (4 s. v., 1815—1837 m.), Gorskiams nuo Gorskių ir kitų asmenų (17 s. v., 1718—1868 m.);
2. Voinoms (3 s. v., 1634—1788 m.);
3. Nagurskiams (4 s. v., 1734—1791 m.);
4. Kitų asmenų laišakai (Karaliaus Augusto III, didikų ir kt.), liečiantieji Gorskius (8 s. v., XVIII a. ketvirtasis dešimtmetis — 1825 m.).

Nedaugelis laiškų, susijusių su dvarų ūkio medžiaga, yra atskirų dvarų skyriuose.

Laiškų autoriai ir adresatai: Gorskiai, Voinos, Nagurskiai; Branickiai, Chodkevičiai, Čartoriskiai, Flemingai, Lopacinskiai, Masalskiai, Oginskiai, Pliateriai, Poniatovskiai, Pociėjai, Radvilos, Sapiegos, Važinskiai, Zabelos, be to, dvarų administratoriai, tarnautojai, pirkliai ir t. t.

Laiškuose atsispindi dvarų valdymo, jų ūkio ir prekybos klausimai, valstiečių padėtis ir žemvaldžių priemonės jiems išnaudoti. Be pagrindinės dvarų ūkio tematikos, laiškuose nemaža žinių apie pačių fondo su-

darytojų ir su jais susigiminiavusių šeimų tarnybine, visuomeninę, politinę veiklą, privatų gyvenimą ir kt. (XVIII—XIX a.).

Pažymėtinos žinios apie seimus ir seimelius, kuriuose svarstyti Žemaitijos teritoriją liečiantys kariniai ir politiniai klausimai (s. v. 29, 196, 198—199, 201, 204—206, 225, 242, 261 ir kt., 1716—1842 m.). Čia daugiausia atsispindi Antano Andriaus, jo sūnaus Mykolo ir anūko Stanislovo Augusto Gorskių politinė bei karinė veikla.

Laiškų Nagurskiams skyriuje yra kašteliono pareigų gavimo istorija (s. v. 198). Čia saugomi A. Gelgaudo, J. Chodkevičiaus ir kitų 1765 m. laišakai (kopijos), rašyti Mykolui Gorskiui. Juose pastarasis raginamas kuo greičiau vykti į Varšuvą, kad nepraleistų progos gauti pareigybę. Ir jau 1766.II.3 Mykolas Gorskis rašo Žemaitijos pakamariui Nagurskiui: „Šeštadienį audiencijoje su dideliu respektu iš karališkų rankų, menant (jam) senąją su manim draugystę, priėmiau privilegiją Žemaitijos kaštelionystei. Vakar daviau priesaiką. Cartoriskiai mane labai maloniai priima“ (Gorskiai buvo Cartoriskių šalininkai).

Minėtina: Stanislovo Augusto Gorskio, pasiuntinio į Ketverių metų seimą, laiškas žmonai iš Varšuvos, kuriame aprašomas seimo darbas, atskiri politiniai veikėjai ir jų veikla (s. v. 242, 1789.IX.26); nenustatyto autoriaus laiškas taip pat iš Varšuvos, kuriame pasakojama apie seimo darbą, jo nutarimus, rusų kariuomenės, vadovaujamos kunigaikščio Potiomkino, veiksmus, įsitaisymą žiemai ir kt. (s. v. 29, 1789.I.10); M. Sapiegos, Lietuvos pakanclerio, laiškas iš Slonimo Jurgiui Voinai, Užvenčio seniūnui, apie Trakų vaivadystės bajorų konkurenciją dėl vakuojančios Trakų tiją vietos, kuria pažada rūpintis Voinos naudai (s. v. 196, 1756.I.7); Augusto Mideltono laiškas iš Hagos nežinomam asmeniui, kuriame autorius aprašo savo kelionės po Olandiją įspūdžius, pateikia žinių apie gyventojų buitį, papročius, prekybą, susitikimus su aukštais pareigūnais ir kt. (s. v. 147, 1790.VII.30).

Voinių susirašinėjime yra žinių apie Kartenos valstiečius ir dvaro ūkį. Pažymėtinas Kazimiero Sapiegos, Livonijos vaivados, iš Karaliaučiaus rašytas laiškas, kuriuo pavedama Livonijos pataurininkui Drozdakai sutvarkyti Kartenos valstiečių reikalus: kad jie sėtų pasėlius, neišsikeltų į kitus dvarus ir neieškotų naujų savininkų; įsakoma gintis nuo užpuolikų ir vyti juos iš jo valsčiaus (s. v. 197, 1711 m.); yra žinių apie Kartenos bažnyčios remontą, altarijos įkūrimą ir kt. (s. v. 196, 1733—1788 m.).

Laiškuose taip pat yra žinių: apie krautuviių Kražių miestelyje, esančiame Mykolo Gorskio posesijoje, statybą, miestiečių konfliktus su Kražių jėzuitais ir kt. (s. v. 223, 224, 1753—1770 m.); apie Kėdainių miesto

Magdeburgo teisių pažeidimą (s. v. 225, 1760 m.); apie Alsėdžių valstiečių priespaudą, jų apkrovimą mokesčiais ir kt. (s. v. 263, 1824—1842 m.).

Susirašinėjime su Karaliaučiaus pirkliais Farenheidais ir Veisu yra žinių apie rugių ir linų sėklos kainų svyravimus rinkoje, skolas ir apskritai apie Mykolo Gorskio dvarų prekybą (s. v. 207, 1761—1763 m.).

Privataus pobūdžio Stanislovo Tiškevičiaus laiškuose Mykolui Gorskiui, Šiaulių teismo raštininkui, yra žinių apie Vilniaus pasaulietinį gyvenimą, tarp kitko, apie Liachnicko magnetizmo seansus ir kt. (s. v. 239, 252, 1817—1820 m.).

IV. TURTINĖ IR ŪKINĖ DVARŲ MEDŽIAGA

(263 s. v., 1559—1941 m.)

1. Užventis, seniūnija: privilegijos ir raštai dėl Užvenčio seniūnijos valdymo (15 s. v., 1590—1757 m.).

2. Salantai ir jo administracijai priklausantieji dvarai (Salantai, Užvenčio, Palangos, Gargždų ir Platelių seniūnijos; Scipioniškis ir Lelėnai, Lebeda, Bagdoniškis, Grūšlaukė, Gorskių rūmai Vilniaus mieste) (92 s. v., 1608—1857 m.).

3. Biržinėnai (7 s. v., 1670—1783 m.).

4. Berkinėnai—Džiuginėnai—Dirkšteliai—Rubežaičiai—Šaukotas—Pabijatiškis—Padubysis (47 s. v., 1544—1859 m.).

5. Šaukėnai—Beržėnai—Džiuginėnai—Berkinėnai (33 s. v., 1636—1941 m.).

6. Kiti Gorskių, Voinų ir įvairių asmenų dvarai (22 s. v., 1559—1807 m.).

7. Gorskių ir Voinų turtinė bei finansinė medžiaga (nenurodant priklausomybės dvarui). (32 s. v., 1597—1862 m.).

8. Gorskių ir Voinų teisminė medžiaga (11 s. v., 1678—1865 m.).

9. Dokumentų registrai ir kt. (4 s. v., 1708—1789 m. ir be datos).

Pirmasis šios grupės skyrius sudarytas, vadovaujantis buvusiu dvarų archyvinių dokumentų grupavimo tvarka. Be Užvenčio, čia yra keli Gargždų ir Aunuvėnų dvaro dokumentai. Kiti Užvenčio ir Gargždų seniūnijų dokumentai palikti prie Salantų archyvo medžiagos. Taip pat palikta istoriškai susiklosčiusi 4-ojo ir 5-ojo skyrių medžiaga⁵.

Iš šioje grupėje esančios medžiagos pažymėtini aktai, kuriais M. Pasmovskis parduoda H. Valavičienei Skilandžių (Salantų) dvarą (s. v. 45, 1626 m.), Vaclovas Šemeta Vilhelmui Korfui—Beržėnus (s. v. 345,

⁵ Čapskių valdymo laikų Beržėnų dvaro medžiaga įėjo į šios šeimos (Hutten—Čapskių) fondą, susidedantį iš 33 s. v., 1815—1919 m. (f. 1283, ap. 1).

1636 m.), minėtoji Valavičienė padalija savo paveldimą turtą sūnams iš pirmosios santuokos: Stanislovui — Grūšlaukę, Daukšus, Skilandžius, o Vladislovui ir Mykolui — Paštuvą, Mozūriškes, Zabiškes, namą Krokuvoje ir kt. (s. v. 46, 1629.I.29); Motiejus ir Benediktas Voinos pasidalija atitinkamai Grūšlaukės vaitiją ir Salantų dvarą (s. v. 55, 1680 m.); Kristina Voinienė savo vyrui Dominikui Mykolui Voinai dovanoja ir testamentu užrašo kilnojamąjį ir nekilnojamąjį Salantų dvaro ir kitą turtą (s. v. 61, 1698—1710 m.). Pažymėtini: inventorius, intromisijos, teismo sprendimai, žemės ribų nustatymo ir kiti Grūšlaukės, Vilimiškių, Platelių ir Palangos dvarų bei seniūnijų dokumentai (s. v. 42, 1612—1827 m.), kuriuose yra nemaža įdomių vietovardžių.

Yra šie inventoriai: Salantų dvaro (s. v. 52, 1668, m., s. v. 63, apie 1700 m., s. v. 114, 1803 m.), Biržinėnų (Biržuvėnų) dvaro (s. v. 321, 1727 m.) ir kt.; taip pat Žemaitijos žemės teisėjo A. Valavičiaus instrukcija Šostavickiui ir Posamovskiui dėl Grūšlaukės vaitijos revizijos (aprašymo) (s. v. 337, 1612 m.), Alytaus girios ribų, upių ir kt. aprašymas (s. v. 40, 1559 m.; kopija 1776 m.).

Lietuvos didikųjų etmonų Gorskiams ir kitiems asmenims išduoti apsauginiai raštai Biržinėnų (s. v. 396 ir 301, 1706.XII.4 ir 1707.V.16), Telšių (s. v. 286, 1734.VI.7), Salantų (s. v. 306, 1794.XI.17) dvarams.

Kazimiero Pociejaus, Vitebsko vaivados, universalas, kuriuo jis skiria Mykolą Ruževičių Salantų dvaro administratoriumi (Pociejus, mirus Dominikui Voinai, buvo jo turto globėjas) (s. v. 66, 1710.XII.5); Užvenčio seniūno Jurgio Voinos Salantų dvaro administratoriui Jurgiui Jaciničiui išduotas dokumentas, leidžiantis rinkti iš Salantų dvaro pajamų (činšo, teismo, prekybos, čigonų mokesčio ir t. t.) pinigus savo naudai už einamas administratoriaus pareigas (s. v. 368, 1735 m.); karaliaus Mykolo privilegijos apie muitų nustatymą ir rinkimą iš važiuojančiųjų per Satrijos upę Aunuvėnų dvare (s. v. 20, 1669.X.7, originalas) ir per Virvytės upę Biržinėnų dvare (s. v. 299, 1670 m., kopija); Žečpospolitos Iždo komisijos nutarimas dėl maito mokesčio įvedimo pravažiuojantiems per Salantų dvaro tiltus, pastatytus Leono Gorskio (s. v. 143, 1787.XII.3); Lietuvos didžiojo etmono raštas, nustatantis mokesčių rinkimą iš Saukėnų ir Aleksandrijos (Slabados) dvarų, priklausančių Korfams (s. v. 26, 1707.XII.27); kvitai apie karo ir kitų mokesčių mokėjimą Salantų, Biržinėnų bei kituose dvaruose (s. v. 68, 1713—1798 m. ir kt.); Trakų tijūno ir karužo žmonos Bychovcovos paliepimas Salantų valstiečiams ir kitiems klausyti Salantų seniūno: už bruzdėjimus grasinama korimu (s. v. 56, 1683.III.23); baudžiauninkų (bėglių) pardavimo aktai, priklausantieji Mykolui Voinai (s. v. 81, 1749—1756 m.); Jurgio Voinos, Užvenčio seniūno, paliepimas Salantų dvaro administratoriui išskirti Žal-

gurio kaimo valstiečiams pagal inventorių priklausantį žemės sklypą (s. v. 74, 1737 m.); Dominiko Voinos išduotas dokumentas, išlaisvinantis Daukšų dvaro valstietį Martyną Klanį nuo prievolių, kurias jis turi atlikti už 1/2 valako žemės, išskyrus valstybinius mokesčius (s. v. 62, 1699.X.31); Liudviko Gorskio pareiškimas, kuriame skundžiamasi, kad, įsigijus iš Gutakovskio Dirktelių dvarą, neįmanoma geruoju išreikalauti iš valstiečių valstybinių mokesčių (s. v. 303, 1806 m.).

Salantų, Grūšlaukės, Beržėnų, Biržinėnų, Berkinėnų, Dirktelių dvarų dokumentuose yra žinių apie žemvaldžių leidimą valstiečiams pakeisti gyvenvietę ir darbavietę (1783, 1815—1839 m.), valstiečius bėglius (1826—1828 m.), valstiečių atidavimą į kariuomenę (1794 m.), Leono Gorskio leidimą (valstiečiams prašant), užuot pristačius rekrutus, sumokėti pinigus (1811 m.), įvairių asmenų nusiskundimus dėl jų užrašymo valstiečiais, o ne šlėkta (1804—1811 m.) ir kt. (s. v. 229, 128, 195, 108, 121, 341 ir kt.); Augusto III privilegija, išduota Užvenčio seniūnui Mykolui Voinai, leidžianti rengti Salantuose keturis metinius turgus, į kuriuos turi teisę suvažiuoti įvairių tautybių pirkliai bei įvairių luomų žmonės sudarinėti sutartis ir kt. (s. v. 11, 1746.XI.3, XVIII a. kopija).

Yra medžiagos apie ganyklų išskyrimą Telšių gyventojams (s. v. 318, 1832—1833 m.), ginčus dėl žvejybos teisių Masčio ežere ir pan. (s. v. 329, 320, 136, 1816—1835 m.); Konstantino Gorskio sutartys su laisvaisiais žmonėmis dėl žemės sklypų nuomos Salantų dvare (s. v. 144, 1857 m.).

Sutartys su mūrininkais dėl malūno Salantuose statybos (s. v. 3, 1784.III.3), su staliumi ir dailide dėl Leopoldo rūmų statybos Salantuose (s. v. 120, 1810—1811 m.); intromisijos, malūnų nuomos sutartys, sutartys su meistras dėl namų statybos ir kita Margininkų dvaro medžiaga (s. v. 334, 1707—1806 m.).

Fundaciniai aktai, prezentos dvasinėms pareigoms užimti ir kita Salantų bei Grūšlaukės bažnyčių ir altarijos medžiaga (s. v. 38, 49, 51, 76, 1646—1799 m.)⁶; Augusto III privilegija, leidžianti įkurti kleboniją prie Slovikų kaime, Jurbarko seniūnijoje, esančios bažnyčios, įsteigtos Mykolo ir Eleonoros Čartoriskių (s. v. 30, 1754.XI.16, originalas).

Pirkimo-pardavimo, intromisijos ir kiti aktai bei medžiaga, liečianti Voinas, Pociėjus, Chreptavičius ir Gorskius, jų rūmų Vilniaus mieste Vokiečių gatvėje valdymą (s. v. 343, 83, 4, 1725—1823 m.).

XX a. fondo dokumentinės medžiagos daugiausia susikaupė, ūkininkaujant dvarininkams Tamošiui ir Antanui Gorskiams. Tai Šaukėnų, Bir-

⁶ Medžiagą apie Salantų kleboniją taip pat žr.: LTSR CVIA, f. 525, p. 8, s. v. 522 ir 523 (1570 m.—XVIII a. pabaiga). Šiuose vienetuose yra „Ustawa poddanych... trzech siół Oblingi, Laygiow, Liziow“ (s. v. 522, l. 12—13, 1643 m.), žinių apie Salantų miestą, jo gatvių išsidėstymą ir kt. (s. v. 523, l. 1—2, 1667 m.; s. v. 522, l. 16, 1790 m.).

žinėnų, Džiuginėnų ir kai kurių kitų dvarų medžiaga: žemės ir gyvenamųjų bei ūkinių pastatų pirkimo-pardavimo aktai, jų planai ir brėžiniai, susirašinėjimas ūkio klausimais, sutartys, sąskaitos ir kt., liečiančios pastatų statybą ir jų remontą (s. v. 158, 150, 165, 162, 185, 151, 184 ir kt. 1882—1940 m.). Yra žinių apie Čapskių ir Gorskių šeimų muziejinius rinkinius (įvairius daiktus, paveikslus, meno ir istorines vertybes) bei jų likimą (s. v. 184, 1933—1940 m.).

Šiame fonde saugoma medžiaga yra svarbi Lietuvos, o ypač Žemaitijos ekonomikai, politikai ir kultūrai pažinti.

Romualdas Firkovičius